

Özelleştirme Sonrası Türk Telekom¹

Mehmet Tunçer

Yrd. Doç. Dr. | Karadeniz Teknik Üniversitesi, Maliye Bölümü

Liberal Düşünce, Yıl 16, Sayı 61-62, Kış-Bahar 2011, s. 217 - 232

1. Giriş

Dünyada genel olarak devlet monopolü şeklinde sunulan telekomünikasyon hizmetlerinde 1980'li yıllardan itibaren hızlı bir şekilde serbestleşme, rekabete açılma ve özelleştirme gibi uygulamalar gündeme gelmiştir. Bu gelişmelerden ekonomik serbestleşme politikalarına paralel olarak Türkiye de etkilenmiş ve 2000'li yıllarla birlikte telekomünikasyon sektöründe bu uygulamalar ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Türkiye'de bugüne kadar özelleştirilen şirketlerin en büyüğü olan Türk Telekom, telekomünikasyon sektöründeki hızlı gelişmelere rağmen, gerek Türkiye'de gerekse dünyada alanındaki en önemli şirketlerden biri olmaya devam etmektedir. Dünyadaki genel eğilime uygun şekilde, bazılarına göre "geç kalınan" bir uygulama olarak 2005 yılında gerçekleştirilen Türk Telekom'un özelleştirilmesinde hem kısa hem de uzun dönemde değişik beklentiler içine girilmiştir. Bu beklentilerin hangi düzeyde gerçekleştiğini değerlendirebilmek için Türk Telekom'un özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası verilerinin karşılaştırmasının yapılmasında yarar vardır.

Türk Telekom'un özelleştirilmesini ve özelleştirme sonrası gelişmelerini dünyada ve Türkiye'de telekomünikasyon sektöründe meydana gelen gelişmelerden soyutlayarak değerlendirmek mümkün değildir. Bundan dolayı, aşağıda öncelikle dünyadaki telekomünikasyon sektörüne ilişkin genel bilgiler kapsamında Türk Telekom'un özelleştirme süreci özetlenecektir. Çalışmada ikinci olarak, istihdam,

---

¹ Hakem incelemesinden geçmiştir.

yatırım miktarı, satış gelirleri ve satış kârı, abone sayısı ve rekabet başlıkları altında Türk Telekom'a ait özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası veriler ve gelişmeler karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Bu inceleme yapılırken sabit ve mobil telefon sektöründeki veriler ve gelişmeler de dikkate alınacaktır. Böylece, Türk Telekom'un özelleştirmesi sonrası gelişmelerin bu özelleştirmedeki beklentilerle hangi düzeyde örtüştüğü daha doğru olarak değerlendirilebilecektir.

2. Dünyada Telekomünikasyon Sektörü ve Türk Telekom'un Özelleştirilme Süreci

Posta ve telekomünikasyon hizmetleri uzun yıllar dünyanın pek çok ülkesinde bir "kamusal hizmet" olarak kabul edilerek kamu mülkiyeti ve kontrolü altında sunulmuştur. Dünya genelindeki yaygın demonopolizasyon süreçlerine rağmen halen bir çok ülkede devlet monopolü devam etmektedir (Aktan ve Vural, 2005:82-83).

Posta ve telekomünikasyon hizmetlerindeki devlet tekelinin değişik gerekçeleri vardır. Bunlar arasında, ölçek ekonomileri ve doğal tekel argümanı, dışsal ekonomiler argümanı ile haberleşmenin stratejik önemi ve milli güvenlik argümanı en önemli olanlarıdır. Ancak, posta ve telekomünikasyon hizmetlerindeki devlet tekelinin, hizmet etkinliğinin düşüklüğü, hizmet kapasitesinin tam ve etkin olarak kullanılamaması ve aşırı istihdam gibi önemli sorunlara yol açtığı da bilinmektedir (Aktan, 1993:7-15; Aktan ve Vural, 2005:83-84)

Dünyada telekomünikasyon sektöründeki özelleştirme uygulamalarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler itibariyle farklılaşan çok sayıda mikroekonomik, makroekonomik ve politik nedenleri vardır. Mikro sebepler arasında, gelirlerin yatırıma dönüştürülmesindeki aksaklıklar, düşük verimlilik oranları, düşük hizmet kalitesi, yüksek fiyatlar, uzun bekleme kuyrukları ve tüketiciler arasındaki memnuniyetsizlik sayılabilir. Makroekonomik nedenler olarak; mali açıklar ve ekonomik krizlerle mücadele etmek, yabancı sermaye ihtiyacını karşılamak, sektörü modernleştirmek ve firmalara daha liberal, küresel bir pazarda rekabet edebilme yeteneğini kazandırmak gösterilebilir. Politik nedenler arasında ise, sektörün istihdam, yatırım ve fiyat düzeyi gibi kararlarına dışarıdan yapılan müdahalelerin engellenmesi amacı öne çıkarılabilir (TK, 2003:5-11).

Dünyada telekomünikasyon sektöründeki gelişmelere bakıldığında 2000'li yıllara kadar başta Avrupa ve Amerika'dakiler olmak üzere pek çok ülke, bazıları kısmen de olsa, özelleştirme işlemlerini büyük ölçüde tamamlamışlardır (Yılmaz, 1999:2-4). Buna göre Türkiye'deki Telekom özelleştirmesinin gecikmiş bir özelleştirme olduğu söylenebilir.

Geçmiş 1924 yılında 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu ile kurulan Posta, Telgraf ve Telefon (PTT) Genel Müdürlüğü'ne dayanan Türk Telekomünikasyon A.Ş. (Türk Telekom), Türkiye'nin yerleşik Telekom operatörüdür. Türk Telekom, 1995 yılında telekomünikasyon ve posta hizmetlerinin birbirinden ayrılmasıyla, Hazine Müsteşarlığı'na ait bir anonim şirket olarak kurulmuştur. Kablo-TV şebe-

kesi Rekabet Kurumu kararı uyarınca Türk Telekom'dan ayrıştırılmıştır. Ayrıca, Rekabet Kurumu'nun aldığı bir diğer karara uygun olarak, Türk Telekom'un %55 oranındaki hissesinin devri öncesinde, TTNNet Anonim şirketi (TTNet) 26.04.2006 tarihinde Türk Telekom'dan ayrı bir tüzel kişilik halinde kurulmuş ve Türk Telekom'a kayıtlı bulunan "dial up" ve "ADSL" aboneleri bu şirkete aktarılmıştır (TK, 2008:2).

Türk Telekom'un özelleştirilme çalışmaları, diğer özelleştirme uygulamalarından farklı olarak 406 sayılı Kanun çerçevesinde yapılmıştır. Buna göre, söz konusu çalışmalar, ÖİB, Ulaştırma Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı üyelerinden oluşan bağımsız değer tespit ve ihale komisyonları tarafından yürütülmüştür. Bu çalışmalar sonucunda, Türk Telekom'un satışı için iki kez ihaleye çıkmış ancak dünya telekomünikasyon sektöründe yaşanan daralma ve çeşitli hukuki sorunlar sebebiyle istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Piyasaların tekrar canlandığı dönemde ise, geniş bir tanıtım ve hazırlık sonucunda, 25.11.2004 tarihinden itibaren yayımlanan ilanlarla Türk Telekom'un ihale süreci yeniden başlatılmıştır (ÖİB, 2010a:17).

Türkiye'nin bugüne kadarki en büyük özelleştirmesi olarak görülen Türk Telekom'un %55 hissesi için yapılan ihalede 4 gruptan teklif alınmış ve 1 Temmuz 2005 tarihinde sonuçlanan ihaleye göre hisseler en yüksek teklifi veren Oger Telecoms Ortak Girişim Grubu'na 6.550 milyon Dolara satılmıştır. Türk Telekom'un %15'lik hissesi de 2008 yılında 2.415 milyon YTL (1.911 milyon Dolar) ile İMKB'de işlem görecektir şekilde halka arz edilmiştir. Bu halka arzda, 406 sayılı Kanun uyarınca, PTT ve Türk Telekom çalışanlarına ve küçük tasarruf sahiplerine öncelik verilmesi ve bunların taleplerinin tamamının karşılanarak satış yapılması sermayenin tabana yayılması açısından önemli olmuştur. Türk Telekom'un geriye kalan %30'luk hissesi ise halen Hazine Müsteşarlığı'nın elinde bulunmaktadır (ÖİB, 2010b ve ÖİB, 2010a:19-20).

Dünyanın en büyük altyapı sahibi telekom operatörlerinden biri olan Türk Telekom, hem özelleştirme öncesinde hem de özelleştirme sonrasında, güçlü iş profili ve büyük nakit akışı ile önemli bir kuruluştur. Buna göre, Türk Telekom'un özelleştirmesi sadece telekomünikasyon alanında değil, Türkiye'deki genel ekonomik reform çerçevesinde de bir kilometre taşı olarak değerlendirilebilir. Bundan dolayı, rekabetçi ve etkin bir telekomünikasyon yapısının geliştirilmesi ile Türk Telekom'un etkinliğinin ve hizmet kalitesinin artırılması özelleştirmenin başlıca hedefleri arasında görülmüştür (ÖİB, 2010a:19).

Türk Telekom'un özelleştirilmesinden önemli miktarda gelir elde edilmesine rağmen, bu özelleştirmede geç kalındığı veya gerçek değerinin altında satıldığı için çok daha az gelir elde edildiği şeklinde değişik eleştiriler yapılmaktadır (Gülten, 2005). Telekom sektöründe dünyadaki özelleştirme uygulamalarının aksine Türkiye'deki özelleştirme sürecinin gecikmesinde, siyasi iradenin yokluğu, siyasi partiler ve koalisyon ortakları arasındaki görüş farklılıkları, mevzuat sorunları ve lobi faaliyetlerinin etkili olduğu ileri sürülmektedir (Yılmaz, 1999:1). Türk Tele-

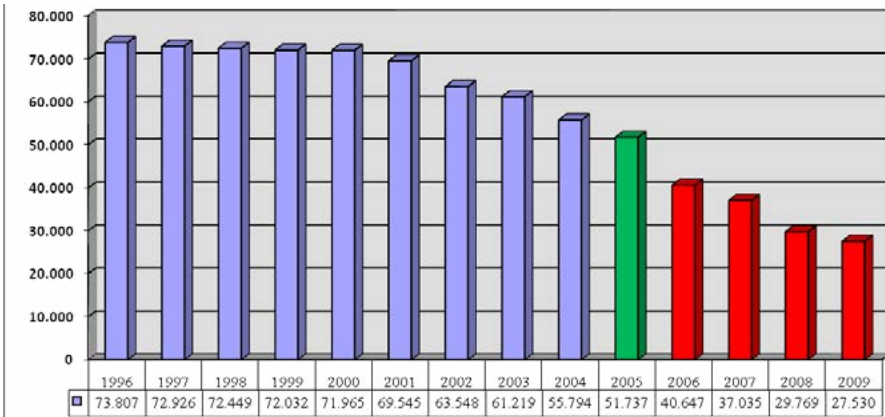
kom özelleştirmesindeki gecikme ve değer düşüklüğü görüşleri, bunun nedenleri arasında; 1983-1993 yılları arasında bu sektörde telekomünikasyon altyapı yatırımları anlamında büyük bir atılım yapılmış olmasına karşın sonraki yıllarda yatırımların yavaşlatılmasını, gerekli regülasyon ve rekabet koşullarının zamanında hazırlanmamasını ve hem bu sektörden elde edilen doğal gelirlerin hem de diğer özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin özelleştirilecek yeni kamu kuruluşlarının rehabilitasyonu yerine yalnızca cari bütçe açıklarının finansmanında kullanılmasını göstermektedir (Yılmaz, 1999:1).

Dünyadaki gelişmeler kapsamında kısaca özetlenen Türk Telekom özelleştirmesinin, özelleştirmeden beklentiler çerçevesinde, özelleştirme sonrası verilerinin incelenmesi önemlidir. Böylece Türkiye'nin en büyük özelleştirmesi olarak Türk Telekom'un özelleştirme öncesi ve sonrası verileri kapsamında bu süreçten beklentilerin hangi düzeyde gerçekleştiği ve bu özelleştirmenin olumlu ve olumsuz yönleri daha iyi değerlendirilebilir. Bu amaca yönelik olarak aşağıda, istihdam, yatırım miktarı, satış gelirleri ve satış kârı, abone sayısı ve rekabet başlıkları altında Türk Telekom'a ait özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası veriler ve gelişmeler karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Bu karşılaştırma yapılırken, dünyada ve buna paralel olarak Türkiye'deki telekomünikasyon sektöründeki ve özellikle mobil telefon sektöründeki gelişmeler de dikkate alınacaktır.

3. İstihdam

Özelleştirme uygulamalarının eleştirilen yönlerinin başında istihdamda meydana getirdiği kayıplar gelmektedir. Buna göre, Türk Telekom özelleştirmesinin istihdam üzerindeki etkisini değerlendirebilmek için, Şekil 1'de Şirketin 1996-2009 yılları arasındaki istihdam verileri gösterilmiştir.

Şekil 1: Türk Telekom'daki İstihdam Miktarı

Kaynak: BTK, 2010a:7; Türk Telekom, 2010 ve Yılmaz, 1999:39'daki verilerden derlenmiştir.

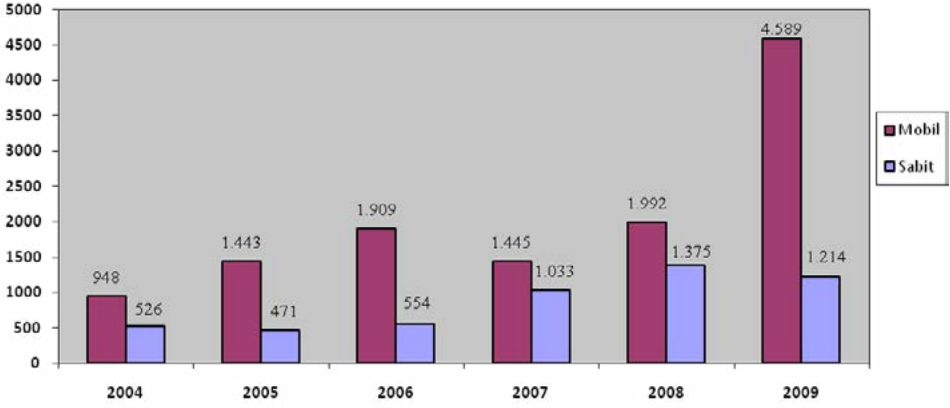
1996 yılından 2009 yılına kadar olan istihdam verilerine bakıldığında hem özelleştirme öncesinde hem de özelleştirme sonrasında istihdamın sürekli azaldığı görülmektedir. Şirkette istihdam edilen kişi sayısı 1996 yılındaki 73.807 düzeyinden, yaklaşık %63'lük düşüşle 2009 yılındaki 27.530 kişiye düşmüştür. Türk Telekom'daki istihdam azalması 1996 yılından beri sürekli olsa da, bu azalmasının 2005 yılındaki özelleştirmeden sonra hızlandığı görülmektedir. Buna göre 1996-2005 yılları arasındaki 9 yılda istihdamda toplamda 22.070 kişilik bir azalma olmuşken, 2005-2009 yılları arasındaki 4 yılda ise 24.207 kişilik bir azalma olmuştur. Yani, incelen dönem içinde Türk Telekom'daki istihdam düzeyinde, yukarıda belirtilen, %63'lük azalmanın, yaklaşık %30'luk kısmı özelleştirmeden önceki 9 yılda meydana gelmişken, yaklaşık %33'lük kısmı ise özelleştirmeden sonraki 4 yılda meydana gelmiştir. Yalnızca özelleştirme sonrasına bakılırsa, 2009 yılındaki istihdam düzeyi 2005 yılındaki düzeyine göre yaklaşık %47 azalmıştır.

Türk Telekom'daki istihdamın gerek özelleştirme öncesindeki, gerekse özelleştirme sonrasındaki azalışın bir bölümü şüphesiz ki teknolojik gelişmelerden ve sabit telefon işletmeciliğinin yanında mobil telefon (GSM) işletmeciliğinin de gelişmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim, Türkiye'de GSM sektöründeki istihdam rakamı 2009 yılında 7.000 civarında olup, sabit telefon hizmeti alanının 2005 yılından itibaren rekabete açılması ile bu alanda faaliyet gösteren diğer firmalarda toplam çalışan sayısı da 1.000 kişiyi aşmıştır (BTK, 2010a:7). Ancak, teknolojideki ve gerek mobil gerekse sabit telefon sektöründeki bu gelişmelere rağmen, Türk Telekom'daki istihdam azalmasının 2005 yılından sonra hızlanmasının en önemli nedeni özelleştirmedir. Buna göre, özelleştirmenin en önemli sosyal olumsuzluğu olarak vurgulanan istihdam kaybı Türk Telekom özelleştirmesinde açık olarak görülmektedir.

4. Yatırım Miktarı

Özelleştirme nedenleri arasında yatırımların artması ve bunun da özellikle doğrudan yabancı sermaye yatırımı şeklinde olması özellikle vurgulanır. Bu anlamda, özelleştirme başlangıç itibarıyla bunu sağlayabildiği gibi, ilerleyen yıllarda da özelleştirilen firmanın yeni yatırımlar yapması özellikle önemlidir. Bu açıdan Türk Telekom'un özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası yatırım miktarları Şekil 2'de düzenlenmiştir. Şekildeki yıllık yatırım miktarları bir karşılaştırma yapabilmek için Türkiye'deki sabit ve mobil telefon pazarı için birlikte verilmiştir.

Şekil 2'de görüldüğü gibi, 2004 ve 2005 yıllarında sırasıyla 526 ve 471 milyon TL olan Türk Telekom yatırımları, özelleştirme sonrasında her yıl artarak 2008 yılında yaklaşık 1,38 milyar TL düzeyine ulaşmıştır. Türk Telekom yatırımları, 2009 yılında bir önceki yıla göre %11,7 oranında bir azalmayla 1,21 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 2: Sabit ve Mobil Telefon Pazarında Yıllık Yatırım Miktarı (Milyon TL)

Kaynak: BTK, 2010b:14 ve Türk Telekom, 2010 verilerinden derlenmiştir.

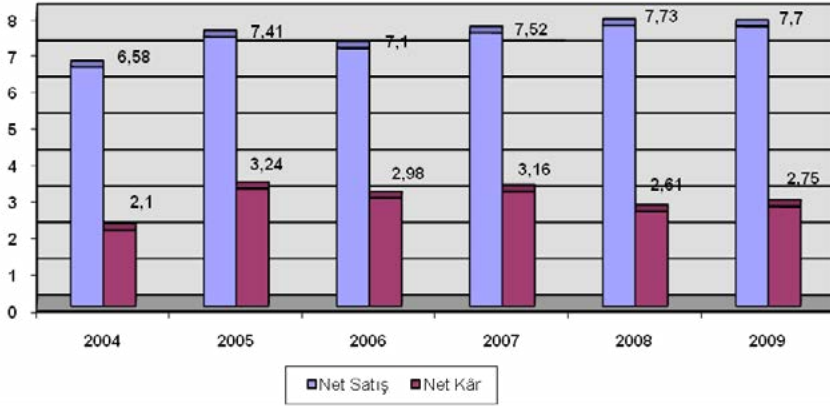
Şekil 2’de görüldüğü gibi, sabit telefon sektöründeki yatırımlar, mobil telefon sektöründekilere göre daha düşük kalmıştır. Bunun en önemli nedenleri arasında, mobil sektörün daha yeni olması ve şebeke kurulumlarına bağlı altyapı yatırımlarının doğal olarak büyüklüğü ile bu sektörün hızlı teknolojik gelişmelere daha açık olması gösterilebilir. Bu anlamda, 2009 yılındaki mobil sektör yatırımlarının olağanüstü artışında görüntülü telefon görüşmeleri (3G) için yapılan yeni yatırımların özellikle payı olduğu görülmektedir.

Yatırım verilerine göre, Türk Telekom’un yıllık yatırım miktarları her ne kadar mobil sektörün yatırımlarından daha düşük kalsa da, yukarıda bazıları belirtilen nedenlerle bunun anlaşılabilir olduğu söylenebilir. Bu açıdan kendi içinde kısmi bir karşılaştırmayla, yıllar itibariyle özelleştirme öncesine göre, özelleştirme sonrası Türk Telekom’un yatırımlarının artması özelleştirmenin olumlu sonuçlarından biri olarak değerlendirilebilir.

5. Satış Gelirleri ve Satış Kârı

Türk Telekom’un Şekil 3’teki yıllık net satış gelirleri incelendiğinde, 2004 yılında yaklaşık 6,5 milyar TL olan bu tutarın yıllar boyunca, bir miktar artış eğilimi içinde olarak, aşağı yukarı aynı düzeylerde kaldığı söylenebilir. Firmanın yıllık net satış kârı da, bazı yıllar bir miktar azalma olsa da, sürekli aynı düzeylerini sürdürmüştür. Şirketin kârında bazı yıllarda ortaya çıkan dalgalanmalar büyük ölçüde yatırım harcamalarından ve kur giderlerinden kaynaklanmıştır. Türk Telekom’un net satış gelirleri ve net satış kârındaki gerek özelleştirme öncesi ve gerekse özelleştirme sonrasındaki bu önemli ve istikrarlı düzey bu şirketin özelleştirilmesinin yanlış olduğu veya çok düşük bir bedelle özelleştirildiği şeklinde eleştirilerin yapılmasına da neden olmaktadır (Soysal, 2005).

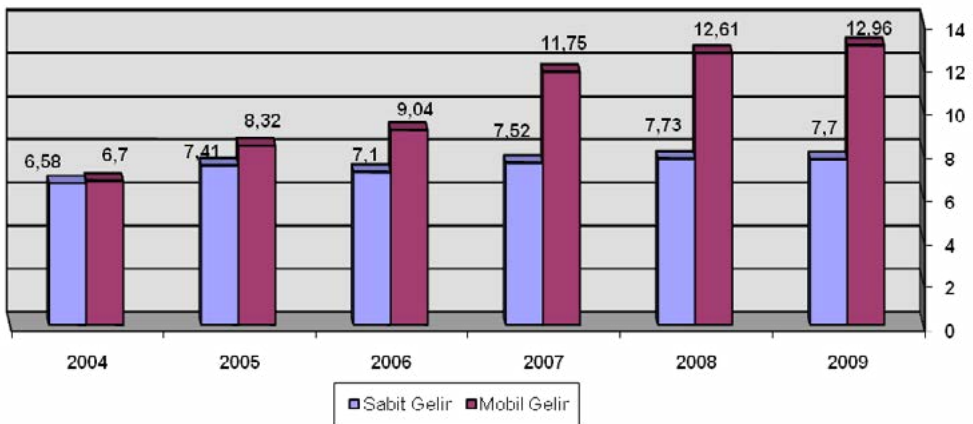
Şekil 3: Türk Telekom'un Yıllık Net Satış Gelirleri ve Net Satış Kârı (Milyar TL)

Kaynak: BTK, 2010a:3; BTK, 2010b:25 ve Türk Telekom, 2010'daki verilerden derlenmiştir.

Türk Telekom'un satış gelirlerinin ve satış kârlarının yıllar boyunca aynı önemli düzeylerini sürdürmesi, özellikle mobil sektörün gelişmesi ve sektörde rekabetin artmasına rağmen olmaktadır. Şekil 4'teki verilere göre, sabit telefon gelirlerinin 2006 yılında azaldığı ancak diğer yıllarda az da olsa artış gösterdiği, buna karşın mobil işletmecilerin gelirlerinin sürekli ve önemli düzeyde artış gösterdiği görülmektedir. Bunun sonucunda, Türkiye'de telekomünikasyon sektöründeki sabit gelirlerin sektörün toplam gelirleri içindeki payı, 2004 yılındaki yaklaşık %50 düzeyinden 2009 yılındaki %37 düzeyine inmiştir.

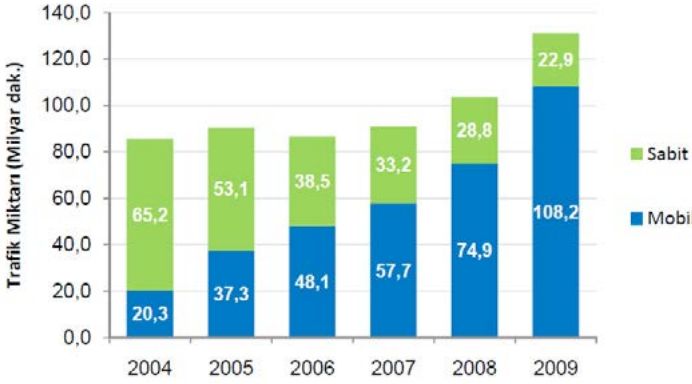
Şekil 4: Telekomünikasyon Sektörünün Yıllara Göre Sabit ve Mobil Gelirleri (Milyar TL)

Kaynak: BTK, 2010a ve BTK, 2010b.

Telekomünikasyon sektöründe, sabit telefon sektörü aleyhine gelişen piyasa yapısı Şekil 5'teki toplam arama trafik miktarlarından da açık şekilde görülmektedir. Şekle göre, 2004-2009 döneminde sabit telefonlarla arama miktarı yaklaşık %65 düzeyinde azalarak 65,2 milyar dakika'dan 22,9 milyara düşmüştür. Buna karşın, aynı dönemde mobil arama trafiği 5 kattan daha fazla artarak 20,3 milyar dakika düzeyinden 108,2 milyar dakika düzeyine ulaşmıştır. Buna göre, yıllık toplam arama trafik miktarları itibariyle mobil arama trafik miktarları sürekli olarak artarken, sabit arama trafik miktarları ise sürekli olarak düşmektedir.

Şekil 5: Telekomünikasyon Sektörünün Toplam Yıllık Arama Trafik Miktarları

Kaynak: BTK, 2010a:3.

Şekil 4 ve Şekil 5'teki Türkiye'deki sabit ve mobil telekomünikasyon sektörlerindeki gelir ve arama trafik miktarlarının karşılaştırılması birlikte değerlendirildiğinde, piyasa yapısının gelişim yönü açısından Türk Telekom'un içinde bulunduğu rekabet koşullarının güçlüğü açık olarak görülmektedir. Ayrıca, mobil sektörün sahip olduğu avantajların büyüklüğü dolayısıyla sabit telefon sektörü aleyhine olan bu koşulları değiştirmek de pek mümkün değildir. Bundan dolayı, Türk Telekom'un bu koşullar içinde varlığını sürdürdüğü ve sürdürmek zorunda olacağını unutmamak gerekir. Bu açıdan, bu koşullara rağmen, Şekil 3'te görüldüğü gibi, Türk Telekom'un yıllar boyunca aşağı yukarı aynı düzeydeki satış gelirlerini ve satış kârlarını sürdürebilmesi önemli bir sonuçtur.

Türk Telekom'un satış gelirleri, satış kârları ve arama trafik miktarlarına ilişkin yukarıdaki verilerden yola çıkarak yapılan değerlendirmenin daha anlamlı ve tutarlı olabilmesi için telekomünikasyon sektöründeki abone sayılarının gelişimine de bakılmalıdır.

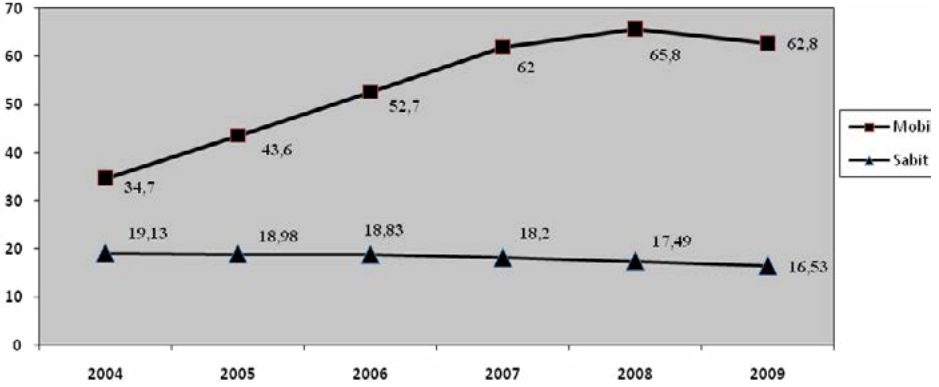
6. Abone Sayısı

Abone sayısı, tek başına olmasa bile, diğer verilerle birlikte telekomünikasyon sektörünün önemli göstergelerindedir. Buna göre, Türk Telekom'un sabit te-

lefon abone sayıları, ikili bir karşılaştırma da yapabilmek için hem özelleştirme öncesi ve sonrası için, hem de mobil telefon aboneleriyle birlikte Şekil 6'da düzenlenmiştir.

Şekil 6: Sabit ve Mobil Telefon Abone Sayıları (Milyon)

Kaynak: BTK, 2010b:20, 35.

Şekil 6'da görüldüğü gibi, özelleştirme öncesinde zaten azalmakta olan sabit telefon abone sayısı, özelleştirme sonrasında da azalmaya devam etmiştir. Bunun sonucunda, 2004 yılında 19,13 milyon olan abone sayısı, 2009 yılında 16,53 milyona düşmüştür. Türk Telekom'un sabit abone sayısı 2010 yılında da azalmaya devam etmiş ve Haziran 2010 itibariyle yaklaşık 16 milyona düşmüştür (Deloitte, 2011:5). Türk Telekom'un abone sayısındaki bu düşüşün, abonelerin mobile kayması, alternatif sabit telefon hizmeti sunucularının faaliyetlerini artırması ve özellikle de yalın ADSL uygulamasının 2011 yılından itibaren başlamasıyla hızlanması beklenmektedir.

Sabit telefon abone sayısındaki bu sürekli azalmaya karşın, mobil telefon abone sayısı 2009 yılı hariç sürekli artmıştır. 2009 yılındaki bu düşüşün nedeni ise, numara taşınabilirliği ile birlikte işletmeciler tarafından sunulan "her yöne" tarifelerine bağlı olarak kullanıcıların ikinci aboneliklerini iptal ettirmesidir.

Abone sayısının nüfusa bölünmesiyle bulunan penetrasyon oranları açısından bakıldığında da, sabit telefondaki azalmaya karşın mobil telefondaki hızlı yükseliş açık şekilde görülmektedir. Buna göre, sabit telefon aboneliğindeki penetrasyon oranı 2004 yılında %27 iken 2009 yılında %23,1'e düşmüştür. Buna karşın aynı dönemde mobil telefondaki bu oran %49'dan %87'ye çıkmıştır (BTK, 2010b:20, 35).

Abone sayısı ve penetrasyon oranlarında mobil telefon sektöründeki önemli artışa karşın, sabit telefon şirketi olarak Türk Telekom'daki azalma trendini özelleştirme ile ilişkilendirmek ve bunun özelleştirmeden kaynaklandığını söy-

lemek zordur. Bunun birinci nedeni, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu trend zaten özelleştirme öncesinde de vardı. İkinci nedeni ise, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de, mobil telefon sektörünün hızlı bir gelişme trendi içinde olmasıdır. Buna göre, teknolojinin gelişmesiyle daha da fazla artan olanaklar mobil telefon sektörüne büyük avantaj sağlamaktadır. Buna bağlı olarak, aynı veya benzer havuzdan yararlanan sabit telefon sektörünün de bundan olumsuz etkilenmesi doğaldır. Abone sayısı ve buna bağlı olarak penetrasyon oranlarında sabit telefon sektörü aleyhine görülen bu durumun yavaşlaması veya tersine dönmesi de mümkündür. Nihayet, mevcut şirketler teknolojiye daha fazla ve etkin yararlanarak, birbirlerine göre karşılıklı avantajlarını artırarak, avantajlı yönlerini daha fazla öne çıkaracak değişik reklam ve kampanyalar uygulayarak veya dezavantajlı yönlerini gidererek zaten piyasada daha fazla yer edinmeye çalışmaktadırlar.

Mobil telefon sektörü ile olan doğal rekabet koşulları dikkate alındığında, 2009 yılı itibarıyla Türk Telekom’un sahip olduğu abone sayısı ve buna da bağlı olan penetrasyon değerlerinin yine de önemli düzeyde olduğu söylenebilir. Çünkü, Türkiye’deki ortalama hane halkı büyüklüğünün 3,97 olduğu dikkate alındığında, Türkiye nüfusunun neredeyse tamamının sabit telefon hizmetine erişebildiği ve belli bir doyum noktasına ulaşıldığı görülmektedir (BTK, 2010b:19-20).

Daha önceki başlıklarla da ilişki kurularak, mobil ve sabit telefon sektöründeki arama miktarları, abone sayıları ve penetrasyon oranlarından da açıkça görülen piyasa koşullarındaki güçlüğü karşın Türk Telekom’un halen sahip olduğu yıllık satış ve kâr düzeylerinin önemli olduğu tekrar vurgulanabilir.

7. Rekabet

Özelleştirmenin bir diğer amacı, serbestleşme politikalarının bir aracı olarak, gerekli diğer düzenlemelerle birlikte bütün sektörlerde rekabetin artırılmasını sağlamaktır. Buna göre, serbestleşme ve rekabetin artırılması yoluyla hem hizmetten yararlananlar, hem ilgili sektörler hem de ülke ekonomisi için önemli faydaların sağlanacağı umulmaktadır. Bu yönüyle Türk Telekom’un özelleştirilmesi de Türkiye’de 24 Ocak 1980 kararlarından sonra uygulanan liberalizasyon politikalarının bir örneği olarak görülebilir. Bu çerçevede, Türk Telekom’un özelleştirilmesini ve özelleştirme sonrası gelişmeleri, genel olarak telekomünikasyon sektörü ve özel olarak da sabit telefon hizmetleri üzerindeki rekabet ilişkileri açısından incelemekte yarar vardır.

Türk Telekom’un özelleştirilmesini tek başına değil telekomünikasyon sektöründeki diğer düzenleme ve uygulamalarla birlikte değerlendirerek bunun sektördeki rekabet düzeyi üzerindeki etkilerini araştırmak daha doğrudur. Buna göre, Türk Telekom’un özelleştirilmesiyle ilgili, sektördeki rekabet düzeyi üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilere yol açan değişik örnekler verilebilir.

Türk Telekom'un özelleştirilmesi öncesinde 2004 yılında sabit ses hizmetleri pazarının serbestleşmesine yönelik düzenleme yapılması olumlu olmuştur. Eylül 2010 itibariyle kullanım hakkı kapsamında yetkilendirilmiş 19 tane sabit telefon işletmesi bulunmaktadır. Telekom dışındaki sabit telefon hizmeti (STH) işletmelerinin, tamamı yerleşik telekom operatörü olarak Türk Telekom'un altyapısını kullanmakta olmalarına rağmen, belirli hizmetler itibariyle pazardan almakta oldukları paylar artmaktadır. Örneğin, sabit şebekede başlatılan toplam trafik miktarı içindeki STH işletmelerinin payı 2009 yılı ikinci çeyreğinde %3,86 iken 2010 yılı üçüncü çeyreğinde %8'e çıkmıştır. Ancak, bu yükselişe rağmen, %8'lik bu oran, rekabetin ileri olduğu pazarlarda olması gereken %30'lar düzeyinin oldukça uzağındadır (Deloitte, 2011:5). Daha ayrıntılı olarak bakıldığında, 2009 ve 2010 ikinci çeyrek dönemleri içinde STH işletmelerinin çağrı başlatma trafiği oranları, mobile doğru trafikte %15'ten %20'ye ve yurtdışına doğru giden trafikte ise %24'ten %27'ye çıkmıştır. Sabit telefon sektöründe telefon hizmetleri gelirleri açısından ise, 2010 yılı ikinci üç aylık verileri itibariyle, Türk Telekom'un payı %93 iken STH işletmelerinin payı ise %7 düzeyindedir (BTK, 2010b:26-32). Görüldüğü gibi, sektöre yönelik özelleştirme öncesi başlayan ve özelleştirme sonrası devam eden düzenleme ve lisanslamaların sonucunda, genel anlamda işletmecisi sayısı ve yavaş da olsa bu işletmelerin pazardan aldıkları paylar artmaktadır. Ancak, buna rağmen, Türk Telekom halen piyasada hakim konumunu sürdürmektedir. Sabit telefon pazarında, Türk Telekom'un ülke çapında tüm dağıtım şebekelerinin, tüm telefon santrallerinin ve transmisyon altyapısının sahibi olması şeklindeki yerleşik işletme pozisyonunun da etkisiyle oluşan pazardaki mevcut yüksek konsantrasyon oranı da rekabet ortamının zayıf olmasının bir başka kanıtıdır. Ayrıca, alternatif işletmecilerin pazar paylarının birbirine yakın olmasına ve gerekli yatırımların yapılmasına bağlı olarak Türk Telekom'un bu işletmecilerle rekabet etme şansı da çok kolaydır (TK, 2008:47-51; BTK, 2010b:19).

Tüketicilerin sahip olduğu alternatifler açısından bakıldığında da sabit telefon hizmetlerinde yeterli rekabet ortamının olmadığı görülmektedir. Buna göre, ülkemizin önemli şehirlerinde faaliyet gösteren büyük kurumsal kullanıcılar sabit telefon hizmetlerinde alternatif hizmetlere ve tarife indirimlerine daha kolay erişebilmelerine rağmen; genel anlamda bireysel son kullanıcıların halen düşük bir pazarlık gücüne sahip olduğu söylenebilir (TK, 2008:48). Aslında, tüketicilerin sahip olduğu alternatifler açısından sabit telefon hizmeti içinde değil sabit telefon ile mobil telefon hizmeti arasında daha etkin bir rekabet ortamı olduğu görülmektedir. Bu açıdan yukarıda Şekil 4, 5 ve 6'da görüldüğü ve dünya genelinde de olduğu gibi, mobil telefon hizmetlerinin yarattığı ikame tehdidi artarak devam etmekte ve bu durum sabit telefon hizmetleri kullanım talebine negatif etki yaratmaktadır.

Sabit telefon hizmetlerinde serbestleşme ve rekabetin artması amacıyla Türk Telekom'un gücünü dengelemeye yönelik yapılan bir diğer düzenleme Türksat'ın

Türk Telekom'dan ayrılmasıdır. Bu düzenleme yapılırken, Rekabet Kurumu kararlarına da uygun olarak, Türk Telekom'a rakip olan ikinci bir altyapının, o aşamada Türk Telekom'dan ayrılması ve sonra da lisansları ile özelleştirilmesi amaçlanmıştır. Böylece, Türksat'ın özelleştirilmesi yoluyla hem serbestleşme sağlanacak, hem de Türksat'ın sahip olduğu kablo altyapısını geliştirmesi yoluyla kablo TV, ADSL ve hatta sabit telefon hizmetleri alanında Türk Telekom ile rekabet edebilen bir firma haline dönüşmesi mümkün olacaktı. Ancak, bugün itibarıyla Türksat özelleştirilmediği gibi, Türk Telekom ile rekabet edebilen bir firma olmak bir yana, eski gücünü de kaybeden bir konuma dönüşmüştür. Oysa, hem geçmişte hem de bugün Türksat'ın konumu ve sahip olduğu kablo TV altyapısı, Türk Telekom ile sabit telefon ve kablo ADSL alanlarında da etkin rekabet edebilecek potansiyeli olduğunu göstermektedir. Ancak, bu potansiyelin kullanıldığını ve geliştirildiğini söylemek zordur.

Rekabet Kurumu'nun Türk Telekom'un %55 oranındaki hissesinin devri öncesinde aldığı karara uygun olarak TTNNet'in 2006 yılında Türk Telekom'dan ayrı bir tüzel kişilik halinde kurulması ve ADSL abonelerinin bu şirkete aktarılmış olmasına rağmen bu alanda da yeterli rekabetin oluştuğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü, ayrı bir şirket olmasına rağmen TTNNet, Türk Telekom'un %100 iştiraki olan bir şirkettir. Ayrıca, hem sabit telefon sektöründe, hem kablo ADSL alanında, hem de sabit ve mobil telefon arasındaki rekabeti sağlayacak veya daha etkin hale getirecek olan "yalın ADSL" uygulamasının Rekabet Kurumu'nun 18.02.2009 tarihli kararına (RK, 2009) rağmen ancak 2011 yılında uygulamaya geçirilebilmiş olması da önemli bir sorun olmuştur. Ayrıca, "Yalın ADSL" uygulaması Ocak 2011 itibarıyla uygulamaya geçmiş olmasına rağmen, kullanım miktarından bağımsız şekilde "Yalın İnternet Erişim Ücreti" başlığı altında aylık 15 TL sabit ücret alınması kararlaştırılmıştır. Buna göre, toplam maliyetler karşılaştırıldığında "sabit telefonlu ADSL" ile "yalın ADSL" arasında anlamlı bir fiyat farkı olmadığı görülmektedir (TTNet, 2011). Gerek BTK'dan gerekse Maliye Bakanlığı'ndan kaynaklanan bu gibi uygulama ve gecikmelerle, Türk Telekom'un özelleştirilmesinde; "rekabete dayalı bir piyasa, düşük maliyetler, milletin bir bütün olarak özelleştirmeden kârlı çıkması" şeklindeki amaçlardan daha çok "ortada dikey entegre, birden çok işi yapan, her alanda tekel olan bir işletme olsun, satın alana iyi kâr getirsin, o da alırken çok para ödesin..." şeklinde amaçlar olduğu görülmektedir (Sak, 2010).

Telekomünikasyon sektöründe yukarıda bazıları belirtilen gerekçelerle, bugün mevcut olan yapı ve kurallar çerçevesinde, Türk Telekom'un özelleştirilmesine rağmen, konumuz olan sabit telefon sektörü açısından hem yeterli liberalizasyon sürecinin gerçekleşmediği hem de yeterli rekabet ortamının sağlanamadığı görülmektedir. Bu açıdan serbestleşme ve rekabet düzeyinin hizmetten yararlanan tüketicilere ve sektöre yeterli faydayı sağladığını söylemek zordur. Bu yönüyle

2005 yılında özelleştirilen Türk Telekom'un bu konumuyla "özel tekel" olarak faaliyetlerini sürdürdüğünü söylemek mümkündür (Giray, 2007:11-25).

Türkiye'deki genel olarak haberleşme sektörü, özel olarak da sabit telefon hizmetlerindeki mevcut rekabet ortamını değerlendirirken henüz bir geçiş süreci içinde olduğumuz hatırlatması da yapılmaktadır. Bu görüşe göre, 2000 yılında Telekomünikasyon Kurumu'nun kurulması ve 2003 yılı sonu itibariyle Telekom tekelinin sona erip 2005 yılı sonunda da Türk Telekom'un özelleştirilmesiyle liberalleşen Türkiye elektronik haberleşme pazarı için 2004-2009 dönemi bir tür geçiş dönemi olarak kabul edilmelidir. Kasım 2008'de çıkan Elektronik Haberleşme Yasası ve bir kısmı da 2010 yılında tamamlanan bu yasanın öngördüğü ikincil düzenlemelerle regülasyon açısından geçiş dönemi önemli ölçüde tamamlanmıştır (Deloitte, 2011:3).

Türkiye'deki elektronik haberleşme pazarı içinde bazıları oldukça etkin ve başarılı bir şekilde uygulanan ve sonuçlarını hemen gösteren (örneğin numara taşınabilirliği) düzenlemelerin yanında bazıları henüz yeterli etkinlikte uygulanamayan düzenlemeler de (örneğin tesis paylaşımı, geçiş hakkı vb) vardır. 2008 sonunda başlayan mobil numara taşıma işlemi ile dünyanın en başarılı uygulamalarından biri gerçekleştirilerek Ekim 2010 itibariyle toplam 22 milyondan fazla numara işletmecisi değiştirmiştir. Ancak maalesef aynı başarı sabit telefon sektöründe gerçekleştirilememiştir. Buna göre, bugüne kadar taşınan toplam sabit numara sayısı sadece 19 bin civarındadır (Deloitte, 2011:3). Nedenleri yukarıda açıklanan sabit telefon sektöründeki bu durum, geçiş döneminin sonlandırılması ve bu sektördeki rekabet ortamının artırılmasının önemini gösteren güzel bir örnektir.

8. Sonuç ve Değerlendirme

Yukarıda görüldüğü gibi, Türk Telekom'un özelleştirilmesi sonrası istihdam, yatırım miktarı, satış gelirleri ve satış kârı, abone sayısı ve rekabet koşullarında önemli değişiklikler olmuştur. Özelleştirme öncesi verileriyle karşılaştırıldığında bu değişikliklerin bir bölümü olumlu bir bölümü olumsuzdur. Sabit telefon sektöründeki değişikliklerin bir bölümünün de, özellikle mobil sektörle karşılaştırıldığında yetersiz olduğu da söylenebilir.

İstihdam verileri açısından, özelleştirmenin olumsuz etkisi Türk Telekom verilerinde açık olarak görülmektedir. Buna göre, özelleştirme öncesi zaten azalmakta olan istihdam özelleştirme sonrasında daha hızlı azalmıştır. Türk Telekom'daki istihdam kaybının en önemli nedeni özelleştirme olmakla birlikte, bunun yanında teknolojik gelişmeler, mobil telefon işletmeciliğinin hızla gelişmesi ve sabit telefon hizmetlerinin 2005 yılından itibaren rekabete açılmasının da bu azalışta etkili olduğu söylenebilir.

Yatırım verilerine göre, özelleştirme öncesine göre, Türk Telekom'un yatırım miktarı yıllar itibariyle artmıştır. Bu sonuç özelleştirmenin olumlu etkilerinden

biri olarak görülebilir. Mobil sektörle karşılaştırıldığında ise, Türk Telekom'un yatırımlarının çok daha düşük olduğu görülmektedir. Ancak, yatırım miktarlarındaki bu farklılığın, mobil sektörün yeni olması ve şebeke kurulumlarına bağlı altyapı yatırımlarının büyüklüğü ve bu sektörün 3G örneğinde teknolojik gelişmelere daha açık olması gibi anlaşılır nedenleri vardır.

Türk Telekom'un yıllık net satış geliri ve yıllık net satış kârının, özelleştirme öncesine göre, özelleştirme sonrasında bazı yıllar bir miktar azalma olsa da, artış eğilimi içinde olacak şekilde sürekli olarak önemli düzeylerini sürdürdüğü görülmektedir. Türk Telekom'un satış geliri ve satış kârındaki yıllar boyunca süren önemli düzeyler mobil sektörün gelişmesine ve bu sektörün sahip olduğu avantajlar dikkate alınarak iki sektör arasındaki rekabetin artmasına rağmen gerçekleşmektedir. Ancak, karşılaştırma yapıldığında, Türk Telekom'un gelirleri yıllar boyunca az miktarda bir artış göstermesine karşın mobil işletmecilerin gelirleri sürekli ve önemli düzeyde artmıştır. Bunun sonucunda, telekomünikasyon sektöründeki sabit gelirlerin sektörün toplam gelirleri içindeki payı, 2004 yılındaki yaklaşık %50 düzeyinden 2009 yılındaki %37 düzeyine inmiştir.

Telekomünikasyon sektöründe sabit telefon sektörü aleyhine gelişen piyasa yapısı, toplam yıllık arama trafik miktarları, abone sayıları ve penetrasyon oranlarına bakıldığında daha açık olarak görülmektedir. Buna göre, 2004-2009 döneminde yıllık toplam arama trafik miktarları itibariyle, sabit telefonlarla arama miktarı yaklaşık %65 düzeyinde azalırken, mobil arama trafiği 5 kattan daha fazla artmıştır. Abone sayısı itibariyle, özelleştirme öncesinde Türk Telekom'daki yaklaşık 19 milyon olan düzey Haziran 2010 itibariyle yaklaşık 16 milyon'a düşmüştür. Buna karşılık 2004-2009 döneminde mobil telefon aboneleri yaklaşık 34 milyon düzeyinden 63 milyon düzeyine çıkmıştır. Sabit ve mobil sektördeki gelişim, penetrasyon oranlarına bakıldığında da görülmektedir. Buna göre, 2004-2009 döneminde penetrasyon oranları sabit telefon aboneliğinde %27'den %23'e düşerken, mobil telefonda %49'dan %87'ye çıkmıştır. Mobil ve sabit telefon sektöründeki gelirin paylaşımı, arama miktarları, abone sayıları ve penetrasyon oranlarındaki verilerden açıkça görülen piyasa koşullarındaki güçlülüğe karşın Türk Telekom'un kendi ölçeğindeki yıllık satış ve kâr düzeylerini sürdürmesi önemlidir.

Sabit ve mobil telefon hizmetlerini kapsayacak şekilde Türkiye'deki telekomünikasyon sektöründe serbestleşmeyi sağlamak ve rekabet ortamını iyileştirmek için değişik düzenlemeler yapılmıştır. Sabit ses hizmetleri pazarının serbestleşmesi, Türksat'ın Türk Telekom'dan ayrılması, TTNNet'in ayrı bir tüzel kişilik olarak kurulması ve numara taşınabilirliği bunlar arasında en önemli olanlarıdır. Ancak bütün bu düzenlemeler ve bunun sonucunda piyasada meydana gelen gelişmeler sabit telefon hizmetlerinde yeterli bir rekabet ortamını sağlamaktan henüz çok uzaktır. Çünkü, sabit telefon sektöründeki işletmeci sayısı ve bu işletmelerin pazardan aldıkları paylar bir miktar artmakla birlikte Türk Telekom'un piyasadaki hakim konumu sürmektedir. Özellikle bireysel son kullanıcıların sabit

telefon hizmetleri açısından pazarlık güçleri yoktur. Türksat'ın kablo altyapısı itibarıyla sahip olduğu potansiyeli bugüne kadar kullanmaması ve geliştirmemesi de sabit telefon hizmetleri alanında Türk Telekom'un sahip olduğu rekabet eşitsizliğinin bir diğer nedenidir. Benzer şekilde, TTNNet'in Türk Telekom'dan ayrı bir tüzel kişilik olarak kurulmasına rağmen bu şirketin %100 iştirakinde olması ve "yalın ADSL" uygulamasının başlamış olmasına rağmen fiyat düzeyi itibarıyla "sabit hatlı ADSL" e göre anlamlı bir fiyat farklılığı getirmemiş olması da önemli eksikliklerdir. Görüldüğü gibi, sabit telefon sektöründe Türk Telekom'un hakim konumu devam etmektedir ve gerek STH sunan diğer firmalar gerekse tüketiciler açısından yetersiz bir rekabet ortamı vardır.

Şüphesiz ki, özelleştirmenin serbestleşme ve rekabet ortamının iyileşmesini tek başına sağlamasını beklemek doğru değildir. Ancak, yeterli serbestleşme ve rekabet ortamı için, özelleştirmeyle birlikte atılan diğer adımların, çıkarılan yeni yasaların ve bunların gerektirdiği ikincil düzenlemelerin sonuç vermesi gerekmektedir. Bu açıdan Türk Telekom'un bugün itibarıyla sabit telefon sektöründe faaliyet gösteren diğer firmalarla değil, ancak mobil telefon hizmeti sunan firmalarla yaşadığı rekabet düzeyi çok daha anlamlıdır.

Mobil telefon sektörüyle karşılaştırıldığında sahip olduğu dezavantajlı duruma ve Türk Telekom'un telefon abone sayısının, toplam yıllık arama trafik miktarının ve penetrasyon oranlarının azalmasına rağmen yıllık satış ve kâr düzeylerini sürdürmeye devam etmesinin nedenlerinden en önemlisi sabit telefon pazarındaki Türk Telekom lehine olan rekabet koşullarının yetersizliğidir. Ancak, sabit telefon sektöründe, STH sunan diğer şirketlerin faaliyetlerini artıracığı beklentisi; gecikmesi ve fiyat düzeyi itibarıyla içerdiği eksikliklere rağmen "yalın ADSL" uygulamasının başlaması ve yeni düzenlemelerin yürürlüğe gireceği beklentisi ile serbestleşme ve rekabetin zamanla artacağı şüphesizdir. Sabit telefon sektöründeki bu beklentilerle birlikte mobil sektörden kaynaklanan ve yukarıda örneklerle gösterilen trend birlikte değerlendirildiğinde, rekabet koşullarının artmasına bağlı olarak, Türk Telekom'un satış ve kâr düzeylerinin ve değişik göstergeler itibarıyla piyasadaki payının zamanla azalması beklenebilir. Şüphesiz ki bu beklentinin gerçekleşmesi, yasal değişikliklere ve bunların uygulanma hızına, sabit ve mobil sektördeki gelişmelere ve bütün bunlara Türk Telekom'un vereceği tepkilere bağlıdır.

Kaynaklar

- Aktan, Coşkun Can, 1993, *Posta ve Telekomünikasyon Hizmetlerinde Yeniden Yapılanma ve Özelleştirme*, T. Haber İş Sendikası, Ankara.
- Aktan, Coşkun Can ve İstiklal Yaşar Vural, 2005, "Telekomünikasyon Sektöründe Reform Süreçleri", *Telekomünikasyon ve Regülasyon Dergisi*, Yıl:1, Sayı:2:81-95

- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK), 2010a, http://www.btk.gov.tr/Yayin/pv/ucaylik09_4.version2.pdf, (20.10.2010).
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK), 2010b, <http://www.btk.gov.tr/Yayin/Raporlar/2010/thsgelismeler2010.pdf>, (20.10.2010).
- Deloitte, *Elektronik Haberleşme Pazarı: 2010 Yılına Bakış*, 2011, http://www.deloitte.com/view/tr_TR/tr/index.htm, (08.01.2011)
- Giray, Filiz, 2007, "Telekomünikasyon Sektöründe Liberalizasyon ve Türkiye'deki Durum", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ekim 2007, 2(2):11-25, http://iibf.ogu.edu.tr/dergi/dergi/2007-2/2007_2_1.pdf, (15.12.2010).
- Gülten, Gülümhan, 2005, "Ne İnatmış", *Vatan Gazetesi*, 03.07.2005, <http://haber.gazetevatan.com/haberdetay.asp?Categoryid=2&Newsid=56319>, (19.10.2010).
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB), 2010a, *Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları-1*, http://www.oib.gov.tr/turkiyede_ozellestirme1.zip, (20.10.2010).
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB), 2010b, http://www.oib.gov.tr/telekom/turk_telekom.htm, (19.10.2010).
- Rekabet Kurumu (RK), 2009, <http://www.rekabet.gov.tr/dosyalar/kararlar/karar2839.pdf>, (15.12.2010).
- Sak, Güven, 2010, "Şimdi Bu İnternet Neden Ucuzlamadı?", *Radikal*, 05.11.2010, <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=1027491&Yazar=G%C3%9CVEN%20SAK&Date=05.11.2010&CategoryID=101>, (15.12.2010).
- Soysal, Mümtaz, 2005, "Hainlikler", *Cumhuriyet*, 04.07.2005.
- Telekomünikasyon Kurumu (TK), 2003, *Özelleşme, Serbestleşme ve Düzenleme Etkileşimi*, Sektörel Araştırma ve Stratejiler Dairesi Başkanlığı, Ankara, <http://www.btk.gov.tr/Yayin/Raporlar/pdf/ozellesme.pdf>, (22.10.2010).
- Telekomünikasyon Kurumu (TK), 2008, *Türk Telekom'un Özelleştirme Süreci ve Sonrasındaki Gelişmeler ve Sektöre Etkileri*, Sektörel Araştırma ve Stratejiler Dairesi Başkanlığı, Ankara, http://www.tk.gov.tr/Yayin/Raporlar/2008/TTAS_ozellesmesonrasigelismelerraporu_V7.pdf, (20.10.2010).
- TTNet, 2011, http://www.ttnet.com.tr/web/494-2195-1-1/tur/evde_ttnet/baglanti_cesitleri_-_ttnet_yalin_internet/ucretlendirme, (21.01.2011)
- Türk Telekom, 2010, <http://www.ttfaaliyetraporu.com/anasayfa.aspx>, (15.12.2010).
- Yılmaz, Kamil, 1999, *Türk Telekomünikasyon Sektöründe Reform: Özelleştirme, Düzenleme ve Serbestleşme*, <http://home.ku.edu.tr/~zonis/syllabi/TurkTelekom.pdf>, (19.10.2010).